

Elazığ ilinde gençlerde şiddete başvurma ya da maruz kalma sıklığı, etkileyen faktörler ve öfke ile ilişkisi

The frequency of tendency for and exposure to violence among the young population in Elazığ province, its factors and relation to anger

Murat Aygen¹, Yasemin Açık²

¹Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Elazığ

² Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Elazığ

Özet

Amaç: Araştırma, Elazığ ilinde gençlerde şiddete başvurma ya da maruz kalma sıklığı, etkileyen faktörler ve öfke ile ilişkisini saptamak amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve yöntem: Elazığ il merkezinde bulunan toplam 35 lisenin tümü araştırmanın kapsamına alınmıştır. Bu liselerde okuyan toplam 22480 öğrenci içerisinde 1463 kişi seçilmiş, cevaplılık oranı %99.2 olmuştur. Çalışmada; şiddete maruz kalma ve başvurma sıklığını ölçen soruların yanı sıra Spielberg tarafından geliştirilen Durumluk Sürekli Öfke İfadesi Envanteri kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya alınan öğrencilerin yaş ortalaması 15.33±1,046 olup, %49.3'ü erkekti. %10.3'ü sigara, %6.5'i alkollü içki, %4.9'u bağımlılık yapıcı madde kullandığını, %9.0'ı delici-kesici alet taşıdığını ifade etti. Çalışmaya alınan öğrencilerin %12.2'si fiziksel, %20.7'si duygusal, %3.2'si cinsel şiddete halen maruz kaldıklarını belirttiler. Öğrencilerin %31.7'si fiziksel şiddet, %41.5'i duygusal şiddet % 20.6'sı cinsel şiddet uyguladıklarını ifade etti. Alkol ve bağımlılık yapıcı madde kullananların sürekli öfke, öfke iç ve öfke dış puanları kullanamayanlara göre yüksek saptandı ($p<0.05$). Halen fiziksel şiddete maruz kalanların sürekli öfke, öfke iç, öfke dış puanları maruz kalmayanlara göre yüksek iken ($p<0.05$), sözel ve cinsel şiddete maruz kalanlar açısından anlamlı bir ilişki saptanmadı ($p>0.05$).

Sonuç: Elazığ ilindeki liselere devam eden öğrencilerin şiddete maruz kalma ve başvurma oranları oldukça yüksekti. Şiddete başvurma ile öfke puanları arasında pozitif ilişki söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: gençler, şiddet, öfke,
Türkçe kısa makale başlığı: Gençlerde şiddete başvurma, öfke ile ilişkisi

Abstract

Objective: This study was carried out to determine the frequency of propensity for and exposure to violence among the young population in Elazığ.

Methods: 1463 subjects have been selected from 22480 students attending to these high schools, and the response correlation has been 99.2%. In the study, State-Trait Anger Scale developed by Spielberger has been used in addition to the questions measuring the frequency of stronging arm and being exposed to it.

Results: The age-average of the subjects in the study was 15.33±1,046 and 49.3% of them were male. 10.3% of them have confessed that they have been smoking, 6.5% drinking alcohol, 4.9% taking drugs and 9.0% carrying stab. Of the subjects included in the study; 12.2% have implied that they still have been exposed to physical, 20.7% to sensual, 3.2% to sexual violence. 31.7% of the subjects have expressed that they have committed physical violence, 41.5% sensual violence, 20.6% sexual violence. While the permanent-anger, inner-anger, outer-anger points of the ones being exposed to the physical violence have been higher ($p<0.05$) than the ones not exposed, it has not been determined a significant correlation with respect to the ones being exposed to the verbal and sexual violence ($p<0.05$).

Conclusion: Consequently, the correlation of committing and being exposed to violence among the high school students in Elazığ is too high. A positive correlation is in question between the anger-points and committing the violence.

Key words: teens, violence, anger,

İngilizce kısa makale başlığı: Tendency for and exposure to violence

İletişim (Correspondence):

Yrd. Doç. Dr. Murat Aygen / Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Elazığ
Tel: 04242370000 / E-mail: foguzoncul@firat.edu.tr

Giriş

Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de gençlerde şiddete başvurma veya maruz kalma son dönemlerde hızla artmakta olan önemli bir halk sağlığı sorunudur. Şiddet, bir bireyin yaralanma ve ölümüne neden olan ya da gelişmesini engelleyen fiziksel, psikososyal veya cinsel olarak uygulanan kasıtlı davranışlardır (1).

Genel olarak okul bağlamındaki şiddet, öğrenci ile öğrenci ve öğrenci ile öğretmenler veya okul yöneticileri/okul personeli arasında yaşanan tehdit ve fiziksel saldırıyı içermektedir. Okullarda yaşanan şiddet olaylarının A.B.D.başta olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerde uzun bir süredir artış eğilimi gösterdiği bilinmektedir (2). Ülkemizde ise okullarda şiddet olaylarının ve bunun medyada yer almasının son birkaç yıldır artış gösterdiği görülmektedir (2,3,4). T.B.M.M. Sokak Çocuklarını Araştırma Komisyonu'nun hazırladığı rapora göre, Şubat 2006'da 16 ayrı kentte okullarda şiddete dayalı 25 olayın meydana geldiği bildirilmiştir. Bu olaylarda yedi öğrencinin hayatını kaybettiği, 35 öğretmenin yaralandığı ve 34 gencin de gözaltına alındığı belirtilmiştir (5). Son dönemde medyada geniş yer bulan bir diğer örnek ise, Samsun'da okula giderken öldürülen iki Anadolu Lisesi öğrencisidir. Yapılan inceleme; öğrencilerin, kız arkadaşlarına ilişkin bir problemden dolayı öldürüldüğünü ortaya çıkarmıştır (6).

Ülkemizde okullarda şiddet olaylarıyla ilgili olarak yapılmış bazı çalışmalar incelendiğinde; Alikasifoğlu ve arkadaşları (2004) tarafından İstanbul'da yapılan bir araştırmada, lise öğrencilerinin şiddet davranışını gösterme yaygınlığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin son bir yıl içinde %42'sinin en az bir kavga olayına karıştıkları belirtilmiştir (7).

Şiddete başvurma ile kişilerin sürekli ya da durumluk öfke düzeyleri ve bu öfkeyi ifade ediş şekilleri arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Bireylerin öfkesini dışa vurma, içte tutma ve kontrol eğilimleri ile şiddete başvurma ilişkisi incelenmesi gereken önemli bir alandır. Gençlerin yaşadığı öfke duygusunun derecesi ve öfkenin ifade ediliş biçimi davranışları üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (8,9).

Ergenin şiddet davranışları göstermesine yönelik risk etkenleri çeşitlilik göstermektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde şiddetin oluşumunda bireysel etmenlerin yanı sıra aile, arkadaş grupları, toplum, okul ve medyanın etkilerinden söz edilebilmektedir (10). Aynı şekilde, madde kullanma ve suçlu davranışı, ekonomik olumsuzluklar ve gerilimli yaşam biçimleri de şiddet davranışının güçlü göstergeleri olarak saptanmıştır (11,12).

Cinsiyetin tek başına şiddet için önemli bir risk etkeni olduğunu ve erkeklerin kadınlara oranla şiddete daha yatkın olduklarını gösteren araştırmalar vardır (6).

Kardeşler ya da anne babaları tarafından şiddet ya da diğer anti sosyal davranışların sergilendiği ailelerde büyüyen çocuklar şiddete daha çok karışmaktadırlar (13). Aile içinde eşler arası şiddet, çocuğa kötü davranma ve ergenin ya da çocuğun şiddete maruz kalması ergenin şiddet davranışı gösterme olasılığını arttırmaktadır (13,14,15).

Ergenlik döneminde görülen şiddet davranışlarının artışı ile okullarda gözlenen şiddet suçlarının artışı arasında paralellik vardır (16). Gencin, kendisini akran grubuna ait olarak hissetmesi veya arkadaş grubunu temel referans olarak almaya başlaması, onun şiddet ve suç yönündeki kişilik durumunu pekiştirici bir etki yapmaktadır (17).

Yoksullukla birlikte göç olayının yaşandığı, parçalanmış ailelerin yoğunlukta olduğu düzensiz çevre, ergen şiddetini belirlemede güçlü bir risk faktörüdür (18).

Literatür incelendiğinde, öfke ve saldırganlık kavramlarının genellikle bir arada kullanıldığı görülür (19). Bu iki kavram incelendiğinde öfke kavramının, engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun olumsuz bir duygu olarak tanımlandığı görülmektedir (20). Saldırganlık kavramı ise diğer bir canlı ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranışlar olarak tanımlanmaktadır (21).

Öfke duygusu ortaya çıktığı anda, bazı bireyler tepkilerini fiziksel ya da sözlü saldırıda bulunarak ortaya koyarlar. Bazı bireyler ise, öfkelendikleri zamanlarda edilgen ve dolaylı saldırganlığı tercih ederler ya da geri çekilme

davranışı gösterebilirler. Bireyin öfkelendiği zaman nasıl hareket edeceği bireyin o anda içinde bulunduğu konumu, konumla ilgili genel durum, kültürel normlar, öfkenin şiddeti, benzer durumlarla ilgili daha önce geçirilen yaşantılar, öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlı olarak farklılık gösterir (19).

Okullar aynı zamanda şiddeti önleyici ve koruyucu rehberlik çalışmalarının yapılabilmesi açısından uygun konumda olan kurumlardır. Gençler okul dışındaki alışkanlıklarını okul içinde de sürdürme eğiliminde olduğundan okullar, saldırganlık ve şiddetle ilgili sorunlarda aileler, toplum kuruluşları ve gençlik servisleri ile işbirliği içinde çalışmak durumundadırlar (22,23). Bu bağlamda okul psikolojik danışma uygulamalarında, ebeveynlerin de dahil olduğu şiddeti önleme programlarının hayata geçirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışma; Elazığ ilinde gençlerde şiddete başvurma ya da maruz kalma sıklığı, etkileyen faktörler ve öfke ile ilişkisini saptamak amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve yöntem

Araştırmanın yapıldığı dönemde Elazığ il merkezinde toplam 35 lise ve bu liselerde okuyan toplam 22 480 öğrenci vardı. İl merkezinde bulunan tüm liseler araştırmanın kapsamına alındı. Örneklem alınacak bireylerin hesaplanmasında; (Evrendeki birey sayısı bilindiğinden) $n = Nt^2pq / d^2(N-1) + t^2pq$ formülü kullanıldı. Her liseden şubeler randomize yöntemle seçildi ve araştırmanın yapıldığı dönemde örneklem alınan şubelere devam eden 1463 öğrenciden 1451 öğrenciye ulaşıldı. Cevaplılık oranı %99.2 oldu.

Fırat Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan ve gerekli yerlerden izinler alındıktan sonra araştırmanın saha çalışması Eylül- Kasım 2007 tarihleri arasında yapıldı.

Araştırmacı tarafından literatür taranarak hazırlanan ve genelde çoktan seçmeli sorulardan oluşan bir anket formu, direkt gözlem altında uygulandı. Anket formundaki sorular 3 bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; kişilerin sosyo-demografik özelliklerini saptayacak sorular, ikinci

bölümde; şiddete başvurma ya da maruz kalma sıklığı ile bu sıklığı etkileyen faktörler, üçüncü bölümde ise kişilerin öfke düzeylerini ölçecek bir standart soru takımı kullanıldı. Spielberger tarafından 1983 yılında öfke yaşantısının ifadesi ve kontrolüne yönelik davranışları ölçmek amacıyla geliştirilmiş Durumluk Sürekli Öfke İfadesi Envanteri kullanıldı (24). Ölçeğin Türkiye için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, 1994 yılında A.Kadir Özer tarafından, Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ) adıyla yapılmıştır (25). Beş alt ölçekten oluşan bu ölçek ile bir yandan bireyin belli durumlarda ya da genelde yaşadığı öfke duygusunun derecesini, diğer yandan da öfkenin ifade edilmiş biçimini ölçmek amaçlandı. Durumluk öfke ölçeği ile bireyin belli bir durumda yaşadığı öfke düzeyini, Sürekli Öfke ile ise bireyin genelde öfke yaşama eğilimi ölçüldü. Diğer üç ölçekte de bireyin öfkesini dışa vurma, içte tutma ve kontrol eğilimleri değerlendirildi. Sürekli öfkeden alınan yüksek puanlar, öfke düzeyinin yüksek olduğunun; Kontrol Öfke ölçeğindeki yüksek puanlar öfkenin kontrol edilebildiğinin, Öfke-Dışa Ölçeğindeki yüksek puanlar öfkenin kolayca ifade ediliyor olduğunun ve Öfke-İçte Ölçeğindeki yüksek puanlar ise öfkenin bastırılmış olduğunun göstergesi olarak kabul edildi.

Elde edilen veriler SPSS programına kaydedilerek hata kontrolleri, tabloları ve istatistiksel analizleri bu program aracılığıyla yapıldı. İstatistiksel analiz yöntemi olarak χ^2 testi, Student's *t* testi ve ANOVA testi kullanıldı. Ortalamalar standart sapmalar ile birlikte verildi. İstatistiki anlamlılık için eşik değeri $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

Bulgular

Araştırmaya alınan öğrencilerin %50.7 si (n=736) kız olup, yaş 15.33 ± 1.046 (min.13,max.18) di. Öğrencilerin %52.9 (n=767)'unun kendisine ait odası vardı. %1.1 (n=16)'i Üst Sosyo Ekonomik Düzey (SED), %80.9 (n=1174)'u Orta SED ve %18.0 (n=261)'i Alt SED sahipti. Öğrencilerin %90.8 (n=1218)'i harçlığını ailesinden aldığını belirtirken, %6,5 (n=94)'i herhangi bir işte çalıştığını, %2.7 (n=39)'si ise burs aldığını belirttiler. Çalışan öğrencilerin % 21.3' ü eve ek gelir getirmek

için, % 56.3 'ü ise harçlığını çıkarmak için çalıştığını ifade etti.

Çalışmaya alınan öğrencilerin % 33.2'si Elazığ'a göçle gelmiştir. Göçle gelenlerin % 45.0'i burada çok mutlu olduğunu ve çok arkadaşı olduğunu belirtmiştir.

Çalışmaya alınan öğrencilerin ebeveynlerinin ilişkilerinin nasıl olduğu konusundaki düşüncelerine göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1-Çalışmaya alınan öğrencilerin ebeveynlerinin ilişkilerinin nasıl olduğu konusundaki düşüncelerine göre dağılımı

Ebeveynlerin İlişki Durumu	Sayı	(%)
Genellikle iyi anlaşılır	996	(68.6)
Arada bir anlaşmadıkları olur, fakat konuşarak sorunu çözerler	212	(14.6)
Arada bir tartışır, birbirlerini sözlü uyarırlar	117	(8.1)
Sık sık tartışır	110	(7.6)
Ara sıra kavga edip, birbirlerini döverler	9	(0.6)
Sık sık kavga edip birbirlerini döverler	7	(0.5)
TOPLAM	145	100.0

Çalışmaya alınan öğrencilerden anneleri ile babaları arasındaki şiddet içeren kavgalardan etkilenme durumlarına göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2-Çalışmaya alınan öğrencilerden anneleri ile babaları arasındaki şiddet içeren kavgalardan etkilenme durumlarına göre dağılımı

Etkilenme Durumu	Sayı	(%)
Çok kötü etkileniyor, uzun süre etkisinden kurtulamıyorum	79	(34.5)
Etkileniyorum, fakat çabuk unutuyorum	41	(17.9)
Araya girip engellemeye çalışıyorum	21	(9.1)
Beni fazla ilgilendirmiyor	69	(30.3)
Normal karşılıyorum, her ailede olabilir	19	(8.2)
TOPLAM	229	100.0

Öğrencilerin % 53,3'ü hoş gitmeyen ya da hatalı bir davranış karşısında anne ve babalarının kendilerinin hatalı yönlerini açıkladığını ve ikna ettiğini belirtmişlerdir.

Tablo 3-Çalışmaya alınan öğrencilerin ebeveynleri tarafından dövülme durumlarına göre dağılımı

Ebeveynlerin Dövme Durumu	Baba		Anne	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Ära sıra döver	167	(11.5)	239	(16.5)
Sık sık döver	119	(8.2)	47	(3.2)
Her zaman döver	12	(0.8)	12	(0.8)
Dövmesiz	1153	(79.5)	1153	(79.5)
TOPLAM	1451	100.0	1451	100.0

Çalışmaya alınan öğrencilerin ebeveynleri tarafından dövülme durumlarına göre dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

Çalışmaya alınan öğrencilerin okullarında meydana gelen şiddet olaylarının nedenlerine bakış açılarına göre dağılımı Tablo 4'de verilmiştir. Fiziksel şiddete erkek öğrenciler (%14.6), cinsel şiddete ise kız öğrenciler (%1.8) daha fazla maruz kalmaktadır (p<0.05).

Çalışmaya alınan öğrencilerin cinsiyetlerine göre son bir yılda herhangi bir şiddet türü uygulama durumlarının dağılımı Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 4-Çalışmaya alınan öğrencilerin okullarında meydana gelen şiddet olaylarının nedenlerine bakış açılarına göre dağılımı

Bakış Açuları (n=1451)	Evet		Hayır	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Ailenin eğitim eksikliği ve evde çocuğa şiddet uygulanması	535	(36.9)	916	(63.1)
Televizyon programlarının şiddet ve cinsellik içeren yayınları ve interneti olumsuz kullanma	427	(29.4)	1024	(70.6)
Ekonomik koşulları yetersiz olan öğrencilerin şiddete yönelmesi	296	(20.4)	1155	(79.6)
Öğretmenler-idare arasındaki iş birliği eksikliği ve disiplin yönetmeliğinin yetersizliği	288	(19.8)	1163	(80.2)
Manevi eğitim eksikliği	426	(29.4)	1025	(70.6)
Kötü arkadaşlar ve çevrenin olumsuz etkisi	503	(34.7)	948	(65.3)
Kız-Erkek arasındaki duygusal ilişkiler	311	(21.4)	1140	(78.6)
Ceza kanunlarındaki yetersizlik	252	(17.4)	1199	(82.6)
Diğer etkenler ve güvenlik yetersizliği	279	(19.2)	1172	(80.8)
Eğitimdeki yetersizlik	425	(29.3)	1026	(70.7)

Tablo 5-Çalışmaya alınan öğrencilerin cinsiyetlerine göre son bir yılda herhangi bir şiddet türü uygulama durumlarının dağılımı

Şiddet Türleri (N=1451)	Uygulayan			Uygulanmayan			P
	Kız Sayı (%)	Erkek Sayı (%)	Toplam Sayı (%)	Kız Sayı (%)	Erkek Sayı (%)	Toplam Sayı (%)	
Fiziksel şiddet	215 (29.2)	245 (34.2)	460 (31.7)	521 (70.8)	470 (65.8)	991 (69.3)	0.004
Duygusal -Sözel şiddet	320 (43.4)	283 (38.4)	603 (41.5)	416 (56.6)	432 (61.6)	848 (58.5)	0.373
Cinsel şiddet	11 (1.5)	13 (1.7)	24 (1.7)	725 (98.5)	702 (98.2)	1427 (98.3)	0.391

Çalışmaya alınan öğrencilerin alkol ve bağımlılık yapıcı madde kullanma durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

Çalışmaya alınan öğrencilerin herhangi bir arkadaş /çete grubuna üye olma ve kumar oynama durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç,

öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 6-Çalışmaya alınan öğrencilerin alkol ve bağımlılık yapıcı madde kullanma durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı

Alkol ve Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanma Durumu		Alkol		Bağımlılık Yapıcı Madde	
		±Sd	P	±Sd	P
Sürekli öfke	Kullanmayan	22.92±6.43	0.0001	23.03±6.50	0.001
	Kullanan	26.74±7.51		26.04±7.28	
Öfke iç	Kullanmayan	16.81±4.77	0.002	16.84±4.79	0.011
	Kullanan	18.53±5.15		18.41±5.01	
Öfke dış	Kullanmayan	17.20±5.36	0.0001	17.28±5.38	0.001
	Kullanan	20.26±6.03		19.80±6.27	
Öfke kontrol	Kullanmayan	20.07±5.33	0.135	20.04±5.34	0.400
	Kullanan	19.16±5.70		19.45±5.74	

Tablo 7-Çalışmaya alınan öğrencilerin herhangi bir arkadaş/çete grubuna üye olma ve kumar oynama durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı

Çete Üye Olma/ Kumar Oynama		Çete		Kumar	
		±Sd	P	±Sd	P
Sürekli öfke	Olmayan	23.10±6.55	0.083	22.89±6.54	0.0001
	Olan	24.55±6.92		26.20±6.11	
Öfke iç	Olmayan	16.86±4.81	0.036	16.81±4.80	0.004
	Olan	18.06±4.73		18.13±4.84	
Öfke dış	Olmayan	17.28±5.40	0.001	17.14±5.36	0.0001
	Olan	19.75±5.92		20.17±6.76	
Öfke kontrol	Olmayan	20.07±5.32	0.136	20.14±5.36	0.0004
	Olan	18.98±6.06		18.68±5.31	

Çalışmaya alınan öğrencilerin halen aile bireyleri tarafından uygulanan fiziksel şiddete maruz kalma durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8-Çalışmaya alınan öğrencilerin halen aile bireyleri tarafından uygulanan fiziksel şiddete maruz kalma durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı

Öfke Düzeyi	Fiziksel Şiddet	Anne		Baba		Abla/Kardeş	
		±Sd	P	±Sd	P	±Sd	P
Sürekli öfke	Evet	24.33±6.88	0.121	24.00±6.97	0.372	24.46±6.35	0.164
	Hayır	23.11±6.55		23.14±6.55		23.13±6.58	
Öfke iç	Evet	17.22±4.51	0.544	18.07±5.21	0.098	17.51±5.45	0.457
	Hayır	16.90±4.83		16.88±4.79		16.90±4.79	
Öfke dış	Evet	18.59±5.50	0.052	19.89±5.83	0.002	18.68±5.75	0.129
	Hayır	17.33±5.45		17.30±5.42		17.36±5.44	
Öfke kontrol	Evet	19.29±5.26	0.212	19.12±5.47	0.219	19.70±5.23	0.678
	Hayır	20.05±5.36		20.05±5.35		20.02±5.37	

Çalışmaya alınan öğrencilerin halen arkadaşları, öğretmenleri ve müdürleri

tarafından uygulanan fiziksel şiddete maruz kalma durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9-Çalışmaya alınan öğrencilerin halen arkadaşları, öğretmenleri ve müdürleri tarafından uygulanan fiziksel şiddete maruz kalma durumlarına göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrollerine göre ortalamalarının dağılımı

Öfke Düzeyi	Fiziksel Şiddet	Arkadaş		Öğretmen		Okul Müdürü	
		±Sd	P	±Sd	P	±Sd	P
Sürekli öfke	Evet	24.09±6.77	0.313	24.48±6.21	0.068	27.15±5.94	0.0001
	Hayır	23.14±6.56		23.10±6.58		22.99±6.54	
Öfke iç	Evet	18.00±5.07	0.114	18.37±5.72	0.027	18.00±4.90	0.080
	Hayır	16.88±4.80		16.84±4.75		16.87±4.80	
Öfke dış	Evet	18.85±6.14	0.079	19.20±5.72	0.007	19.07±5.40	0.015
	Hayır	17.35±5.42		17.31±5.43		17.33±5.45	
Öfke kontrol	Evet	20.01±5.28	0.997	19.95±5.32	0.926	18.87±4.64	0.051
	Hayır	24.09±6.77		20.01±5.36		20.06±5.39	

Çalışmaya alınan öğrencilerin son bir yılda herhangi bir şiddet türü uygulama durumuna göre, sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrol puan ortalamalarının dağılımı Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10-Çalışmaya alınan öğrencilerin son bir yılda herhangi bir şiddet türü uygulama durumuna göre, sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrol puan ortalamalarının dağılımı

Öfke Düzeyi	Fiziksel Şiddet	Sözel/Boyutsal Şiddet		Cinsel Şiddet			
		±Sd	P	±Sd	P		
Sürekli öfke	Evet	24.39±6.55	0.0001	24.68±6.32	0.0001	23.92±7.14	0.040
	Hayır	22.61±6.51		22.11±6.54		22.98±6.40	
Öfke iç	Evet	17.43±4.53	0.005	17.56±4.60	0.0001	17.55±4.96	0.013
	Hayır	16.69±4.92		16.46±4.91		16.76±4.76	
Öfke dış	Evet	18.47±5.36	0.0001	18.77±5.46	0.0001	18.41±5.62	0.0001
	Hayır	16.91±5.43		16.43±5.25		17.14±5.28	
Öfke kontrol	Evet	19.52±5.43	0.019	19.53±5.40	0.004	20.11±5.50	0.729
	Hayır	20.24±5.31		20.35±5.30		19.99±5.32	

Okula devamsızlık yapanların sürekli öfke, öfke iç ve öfke dış puanları yüksek bulunmuştur.

Tartışma

Çalışan öğrencilerin %21.3’ü eve ek gelir getirmek için, %56.3’ü ise harçlığını çıkarmak için çalıştığını ifade etmişlerdir. Hadi’nin Bangladeş kırsalında çalışan gençler üzerinde yaptığı bir çalışmada, bu işlerde çalışanlarda, yoksulluk faktörleriyle açık ve anlamlı pozitif birliktelik saptanmıştır (p<0,05). Daha fakir ve eğitimsiz aileler veya hiç tarım arazisi olmayanlar çocuklarını para kazanmak için işe göndermektedirler (26). Görak ve Gülçiçek’in yapmış olduğu bir çalışmaya göre; çalışan çocukların % 65’inin aileye katkı sağlamak amacıyla çalıştıkları bildirilmiştir (27). Çalışmaya alınan öğrencilerin %68.6’sı anne ve babalarının ilişkilerinin genellikle iyi

olduğunu, % 31.4'ü ise ilişkilerinin iyi olmadığını belirtmiştir. Ülkemizde Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun yaptığı bir çalışmaya göre, aile ilişkileri genel olarak iyi ya da makul olarak değerlendirildiği belirtilmektedir (28). Güneş ve ark.'nın Tıp Fakültesi öğrencileri üzerinde yaptıkları bir çalışmada öğrencilerin % 28'i annesi ve babası arasında geçimsizlik olduğunu belirtmiştir (29). Genel olarak aile ilişkileri iyi olarak ifade edilmesine rağmen, özel sorularla ortaya çıkarılabilen aile içi şiddet yüzdesinin yüksek olması, bu tip sorulara birçok olayın şiddet kavramı dışında tutularak cevap verildiğini düşündürmektedir.

Aile içi fiziksel şiddete şahit olan öğrencilerin %34.5'i bu olaydan çok kötü etkilendiğini ve uzun süre etkisinden kurtulamadıklarını ifade etmişlerdir. Aile Araştırma Kurumu'nun çalışmasında şiddeti gözlemleyen çocukların gösterdikleri tepkiler içinde en sık rastlanan (%54) korku olmuştur. Çocukların %16.4'ü tepkilerini babayı sevmemek şeklinde göstermektedirler. Şiddete tanıklık eden çocukların % 6.9'ü hiç ses çıkarmamaktadır. %4.9'u ise saldırgan davranmak şeklinde tepki vermektedirler (28). Campbell ve Schwarz'ın çalışmasına göre böyle bir olaya şahit olan öğrencilerin %43'ü üzüntü, yine %56'sı korku hissettiklerini belirtmişlerdir (30). Araştırmamızda öğrencilerin anne ve babaları arasındaki şiddet olaylarına verdikleri tepkiler diğer araştırma sonuçlarına paraleldir.

Ebeveynlerin %53.3'ü çocuklarının hatalı davranışları karşısında, davranışlarının hatalı yönünü açıklama ve ikna etme yolunu seçmektedirler. Demir ve Işık'ın çalışmasında böyle bir durumda öğrencilerin %89.2'sinin sözlü uyarı aldığı, %2.7'sinin dövüldüğü belirtilmiştir (31). Aile Araştırma Kurumu'nun çalışmasında; görüşülen kişiler çocuklarını terbiye ederken en çok kullandıkları yöntemlerin başında "açıklama ve ikna etme"nin geldiğini belirtmişlerdir. Daha sonra sıklıkla uygulanan yöntemler ise, "azarlama, utandırma", "dövme", "cezalandırma, yoksun bırakma" ve "korkutma" dır (28). Genel tutum olarak davranışın hatalı yönünü açıklama ve ikna etme yolunu seçme oranının yüksek, dövme oranlarının ise daha düşük olduğu önemli ve olumlu bir bulgudur.

Çalışmaya alınan öğrencilerin kendi ifadelerine göre ebeveynleri tarafından dövülme oranları %20.5'dir. Mc Kay'ın çalışmasına göre aile içindeki çocuklara karşı şiddet, eşlere karşı kötü davranış varlığında 15 kat daha fazla görülmektedir (32). Quasem ve ark.'nın Kuveyt'e yaptıkları bir çalışmada, ailelerin %86'sının fiziksel cezalandırmanın çocuk disiplini için yeri olduğunu kabul ettiği bildirilmiştir (33). Richerts ve Martinez; 1993 yılında Washington'da 6-10 yaş arası çocukların % 21'inde şiddete maruziyet saptamışlardır (34). Campbell ve Schwarz'ın Philadelphia metropolitan bölgesinde şehir merkezinde bir okul öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada; tüm öğrenciler arasında herhangi bir şekilde dövülenlerin oranı % 15 olarak bulunmuştur (35). Bahar ve Bayık'ın çalışmasında çocuk ifadelerine göre annelerin % 61'inin, babaların %40'ının ceza verdiği, anne ve baba ifadelerine göre ise aynı oranların sırasıyla %9 ve %3 olduğu bildirilmiştir (36). Kaya ve ark.'nın yaptıkları çalışmada İstanbul Üniversitesi çocuk psikiyatrisine başvuran annelerin %78'nin arada bir, %13'ünün sıklıkla fiziksel şiddet uyguladığı belirtilmiştir (37). Araştırmamızın sonuçları, diğer araştırma sonuçları ile uyumludur.

Fiziksel şiddete erkek öğrenciler (%14.6), cinsel şiddete ise kız öğrenciler (%1.8) daha fazla maruz kalmaktadır ($p<0.05$). Raiha ve Soma'nın çalışmasında 13-19 yaş arası kızlar, küçük yaşlarda ise erkeklerin minör fiziksel istismar için risk grubu oluşturdukları belirtilmiştir (38). Yiğitalp ve ark.'nın 977 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı bir çalışmada, kız öğrencilerin %6.2'si, erkek öğrencilerin ise %7.9'u fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmişlerdir. Cinsel şiddet erkek öğrencilerde saptanmazken, kızların %1.2'si tecavüz ve %4.5 sarkıntılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir (39). Yine 829 fiziksel istismar olgusunun değerlendirildiği bir çalışmada erkeklerin %54.3, kızların ise %45.6 oranında fiziksel şiddete maruz kaldığı bildirilmiştir (40). Valentine ve ark.'nın yaptığı bir çalışmada ergenlik öncesi dönemde istismar edilen çocukların %52.6'sının erkek olduğunu belirtilirken, ergenlik döneminde ise şiddete maruz kalanların 3'te 2'den fazlasının kızların oluşturduğu tespit edilmiştir (41).

Çalışmaya alınan kız öğrencilerin %29.2'si fiziksel şiddet, %43,4'ü duygusal-sözel şiddet, %1.5'i cinsel şiddet, erkek öğrencilerin ise %34.2'si fiziksel şiddet, %38.4'ü duygusal-sözel şiddet, %1.7'si ise cinsel şiddet uyguladıklarını belirtmişlerdir. Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin son üç ay içinde herhangi birini uyguladıkları şiddet davranışları incelendiğinde, öğrencilerin %35.5'i fiziksel şiddet, %48.7'si sözel şiddet, %27.6'sı duygusal şiddet, %11.7'si ise cinsel şiddet uyguladıklarını belirtmişlerdir. M.E.B. 26 Nisan 2006 – 20 Mart 2007 tarihleri arasında okul kayıtlarında toplam 4379 şiddet olayına 8856 öğrencinin karıştığını belirtmiştir. Türkiye'de toplam 34656 ilköğretim okulundan 1279'da (%3.6) ve toplam 7934 ortaöğretim okulundan 2266'sında (%28.5) şiddet olaylarına ilişkin kayıt bulunmaktadır (42). Ögel ve ark'nın, İstanbul'un 15 ilçesinde rastgele seçilen 43 okulda 3483 lise 2. Sınıf öğrencisi üzerinde 2004 yılı içerisinde yaptıkları bir çalışmaya göre son bir yıl içinde en az bir kez fiziksel kavgada bulunanlar grubun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Cinsiyete göre dağılıma baktığımızda bu oranın erkeklerde %68,8 kızlarda ise %29.7 olduğu görülmüştür. Erkeklerin fiziksel bir kavgada bulunma riskinin kızlara göre beş kat fazla olduğu saptanmıştır (43). Mac Milan ve arkadaşları fiziksel istismarın erkek çocuklarda daha fazla rapor edildiğini belirtmişlerdir (44). Araştırmamızla diğer çalışmalar arasında uyumluluk vardır. Genelde çalışmalar fiziksel şiddet açısından, kızlarla erkekler arasında farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar geleneksel yaşam tarzı içerisinde kız ve erkeklere verilen değer, hak ve sorumlulukların farklılığından kaynaklanıyor olabilir.

Çalışmaya alınan öğrencilerin, alkol ve bağımlılık yapıcı madde kullanma durumları ile sürekli öfke, öfke iç ve öfke dış ortalama puanları arasında anlamlı ilişki saptanırken ($p<0.05$), öfke kontrol puanları arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($p>0.05$). Aksu'nun Psikoaktif madde kullanımı ile şiddet davranışı gösterme arasındaki ilişkiyi incelemek üzere 2002 yılında 1100 lise öğrencisi üzerinde yapmış olduğu bir çalışmaya göre ankete katılan lise öğrencilerinin %68'i hayatlarında en az bir kez psikoaktif madde kullanmıştır. Psikoaktif

madde kullanan gençler arasında şiddet davranışı gösterme oranının da yüksek olduğu bulunmuştur (45). Anne-baba davranışlarıyla çocuğun saldırganlık ve bağımlılık yapan maddelere eğilimi arasındaki ilişkileri araştırmak üzere 1984 yılında 11–12 yaşları arasındaki 203 ilkökul öğrencisi ve bu öğrencilerinin ana-babaları üzerinde yapmış olduğu bir çalışmaya göre; saldırganlık ve bağımlılık eğilimine ilişkin olarak anne-çocuk ilişkisinin baba-çocuk ilişkisinden daha etkili olduğu, reddeden ve kısıtlayan anne-baba davranışlarının çocuklarda saldırganlık ve bağımlılık eğilimlerinin oluşmasına yol açtığını bulunmuştur (46).

Herhangi bir arkadaş/çete grubuna üye olma durumuna göre; öfke iç ve öfke dış puanlarında ($p<0.05$), kumar ve şans oyunu oynama ile sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrol puan ortalamaları arasında anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.005$). Ergenlerin davranışlarını kontrol etmede problem yaşaması normal ergenlerle arkadaşlık kurmada zorluklar yaşamasına neden olabilmektedir (47). Bu nedenle ergenlerin aile işlevlerinde problem yaşamasının, sapkın akran gruplarına karışma riskini arttırdığı vurgulanmaktadır (48). Patterson ve arkadaşlarının Sosyal Etkileşimsel Modelinde ergenlik döneminde ergenlerin anti-sosyal davranış geliştirmesinde en önemli faktörün sapkın akran gruplarına katılma olduğunu ileri sürmektedirler (47). Bu konudaki bir diğer önemli bulguda ise, kentlin yoksul bölgelerinde yaşayan ergenlerin güçlü aile işlevlerine sahip olmasının, onların şiddet davranışı gösterme riskini azaltan koruyucu bir faktör olduğu belirtilmektedir (49). Bu durumda güçlü aile işlevlerine sahip olma, ergenlerde görülen şiddet davranışına karşı koruyucu bir faktör olarak görülebilir. Yapılan araştırmalar çalışmamızla paralellik göstermektedir.

Çalışmaya alınan öğrencilerden halen fiziksel şiddete maruz kalanların şiddeti uygulayan kişilere göre sürekli öfke, öfke iç, öfke dış puanları incelendiğinde; babası tarafından dövülen öğrencilerin öfke dış puanları ($p<0.05$), öğretmen tarafından dövülen öğrencilerin öfke iç ve öfke dış puanları ($p<0.05$), okul müdürü tarafından dövülen öğrencilerin sürekli öfke ve öfke dış puanları ($p<0.05$) arasında anlamlı fark saptanmıştır.

Karataş'ın 2002 yılında lise öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada anne baba saldırganlık düzeyleri ile öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca anne saldırganlık düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerinde ortak etkisi olduğu saptanmıştır (50). Sonuç olarak anne-babanın saldırganlık düzeyi arttıkça öğrencilerinde saldırganlık düzeyinin arttığı bulgusu diğer çalışmalarla uyumluluk göstermektedir.

Sonuç olarak; gençler arasında görülen şiddet ve saldırganlık olayları sürekli olarak değerlendirilmeli, çeşitli değişkenlerle ilişkisini ortaya koyacak araştırmalar yapılmalı ve elde edilen bulgular ışığında alınacak önlemler belirlenerek ilgili kurumlar tarafından devreye sokulmalıdır. Ayrıca öfke kontrolü, zorbalık, akran arabuluculuğu, atılacak eğitim, çatışma çözme, sorun çözme gibi konularda gençlere yönelik psikolojik danışma programları hazırlanmalı ve bu programlar okullarda rutin hale getirilmelidir. Bunlara ek olarak, temel sağlık hizmeti sunumu içerisinde çocuğa yönelik şiddetin; risk faktörlerini belirleme, şiddet maruz kalanları saptama, yönlendirme ve şiddetten korunmaya yönelik önlemlerin yer aldığı eğitim ve hizmet sunumuna öncelik verilmelidir.

Kaynaklar

- 1.Bahçivan-Saydam R. ve Gençöz T. Aile ilişkileri, ebeveyn çocuk yetiştirme tutumu ve kendilik değerinin gençler tarafından belirtilen davranış problemleri ile olan ilişkisi. Türk Psikoloji Dergisi 2005; 20:61-74.
- 2.Berkowitz L. Aggression. Its causes, consequences and control McGraw-Hill, New York, 1993.
- 3.Avcı Ü. ve Burcum D. Okulda Şiddete Büyük Gözaltı, Milliyet Gazetesi 03. 2006: 25-6.
- 4.Şubatlı T, İlker A, Hilal Ö, ve ark. Liselerde Neler Oluyor, Vatan Pazar 26.02. 2006; 15.
- 5.Milliyet Gazetesi. Şubatta 25 Olay. 25 Mart 2006.
- 6.Cumhuriyet. Liselerde Şiddette Yeni Perde. 26 Mayıs 2006.
- 7.Alikasifoğlu M, Ercan O, Erginöz E, ve ark. Violent behavior among Turkish high school students and correlate of physical fighting.

European Journal of Public Health 2004; 14: 173.

8.Avcı R. Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri, 2006.

9.Speilberger CD, Jacobs G, Russel FS, et al. Assessment of anger: The State Trait Anger Scale. In: J.N. Butcher, & C.D. Spielberger (Eds.). Advances in Personality Assessment, Hillsdale NJ: LEA 1983; 2:159-87.

10.Ellickson P, Saner H. Profiles of violent youth: Substance use and other concurrent problems. American Journal Of Public Health 1997; 87:985-91.

11.Garett Darhyl. Violent Behaviors Among African- American Adolescents, Adolescence 1995; 30:209-16.

12.Salts Connie J, B. W. Lindholm, H. W. Goddard, et al. Predictive Variables of Violent Behavior in Adolescent Males". Youth and Society 1995; 26:377-99.

13.Dahlberg LL. Youth violence in the United States: Major trends, risk factors, and prevention approaches. American Journal of Prevention Medicine 1998; 14:259-71.

14.Buehler C. and Krishnakumar A. Hostile interparental conflict and youth maladjustment, Family Relations 1994; 43: 409.

15.Kashani J. H, Darby P. J, Allan W. D, et al. Intrafamilial homicide committed by juveniles: Examination of a sample with recommendations for prevention, Journal of Forensic Sciences 1997; 42:873-78.

16.Williams SA, Myers SJ. Adolescent violence, The ABFN Journal 2004; March/Apr:31-4.

17.Garett Darhyl. Violent Behaviors Among African-American Adolescents, Adolescence 1995; 30:209-16.

18.Laufer A, Harel Y. The Role of Family, Peers and School Perceptions in Predicting Involvement in Youth Violence. Adolescent Medical Health 2003; 15:235-44.

19.Özmen A. Seçim kuramı ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004.

- 20.Budak S. Psikoloji sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 2000.
- 21.Boxer P. and Tisak, M. S. Children' s beliefs about the continuity of aggression. *Aggressive behavior* 2005; 31:172-88.
- 22.Boulter L. Family-School Connection and School Violence Prevention, *The Negro Educational Review* 2004; 55:27-40.
- 23.Riner ME. and Saywell R.M. Development of social ecology model of adolescent interpersonal violence prevention (SEMAVIP), *Journal of School Health* 2002; 72:65-71.
- 24.Paternoster R, Brame R, and Farrington D. P. On the relationship between adolescent and adult conviction frequencies, *Journal of Quantitative Criminology* 2001; 17:201-25.
- 25.Spilberger C. D, Johnson E.H, Russel F. S, et al. The experience and expression of anger: Construction and validation of an Anger Expression Scale .In. M A. Chesney,& R H.Roseman (Ed). *Anger and Hostility in Cardiovascular and Behavioral Disorders*. New York: Hemshire/Megraw-Hill, 1985; 5-30.
- 26.Hadi A. Child abuse among working children in rural Bangladesh: prevalence and determinants. *Public Health* 2000; 114:380-84.
- 27.Görak G, Gülçiçek S. Çalışan çocukların sorunları ve benlik saygıları. VII. Ulusal Hemşirelik Kongresi Kitabı 1999: 110-15.
- 28.Aile içi şiddetin sebep ve sonuçları: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. 2.Baskı Ankara:Bizim Büro Basım Evi, 2000: 107-71.
- 29.Güneş G, Kaya M, Pehlivan E. Tıp Fakültesi öğrencilerinin ailelerinde kadına yönelik aile içi şiddetle ilgili bir araştırma. *Toplum ve Hekim* 2000;15: 391-97.
- 30.Campbell C, Schwarz DF. Prevalence and consequences of exposure to Violence among suburban and urban middle school students. *Pediatrics* 1996; 98: 396-402.
- 31.Demir Ü, Işık N. Anne ve babalar tarafından çocuklara uygulanan fiziksel istismar ve ihmalin incelenmesi. *Çocuk Forumu Dergisi* 2000; 3:23-8.
- 32.Mc Kay MM. The link between domestic Violence and child abuse:assessment and treatment considerations. *Child Welfare* 1994; 73:29-39.
- 33.Quasem FS, Mustafa AA, Kazem NA, et al. Attitudes of Kuwaiti parent toward physical punishment of children. *Child Abuse Negl* 1998; 22:1189-202.
- 34.Richters JE, Martinez P. The NIMH community violence project: I.Children as victims of and witness to violence. *Psychiatry* 1993; 56:7-21.
- 35.Campbell ,. Schwarz DF. Prevalence and consequences of exposure to Violence among suburban and urban middle school students. *Pediatrics* 1996; 98:396-402.
- 36.Bahar Z, Bayık A. Çocuk eğitiminde annelerin ödül ve cezaya ilişkin tutumları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 1985; 1:1-13.
- 37.Kaya N, Ulusoy M, Aral F. Çocuk anne ve dayak. *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Kongre Kitabı* 1992; 23-7.
- 38.Raiha NK, Soma DFJ. Victims of child abuse and neglect in the U.S Army. *Child Abuse Negl* 1997; 2:759-68.
- 39.Yiğitalp G, Ertem M, Özkaynak V, et al. Dicle Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddet konusunda deneyimleri ve bu konuda görüşleri. *TSK Koruyucu hekimlik Bülteni* 2007; 6:2.
- 40.Gabined L. Child abuse treatment failures reveal need for redefinition of problem. *Child Abuse Negl* 1983; 278:131-35.
- 41.Valentine DP, Freeman ML, Acuff S, et al. Abuse&Neglect: identifying and helping school children at risk. *School Social Work Journal* 1985; 9:83-9.
- 42.T.B.M.M. Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. Çocuklarda ve gençlerde artan şiddet eğilimi ile okullarda meydana gelen olayların araştırılarak alınması gereken önlemler: 1413.
- 43.Ögel K, Itır T, Yılmazçetin CE. Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme, İstanbul, 2005.
- 44.Mac Millan HL, Fleming JE, Trocme N, et al. Prevalence of Child physical and sexual abuse in the community: results from the Ontario Health Supplement. *JAMA* 1997; 278:131-35.
- 45.Aksu A. Lise Öğrencilerinde Psikoaktif Madde Kullanımı ve Şiddet Davranışı. Uzmanlık Tezi; F.Ü. Tıp Fakültesi Adli Tıp Ana Bilim Dalı, 2002.
- 46.Karabıyık Ç. Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlığı Yordayan Bazı Değişkenler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- 47.Amodei N. And Scott A. A. Psychologists contribution to the prevention of youth

violence, The Social Science Journal, 2002; 39:511-26.

48.Henry DB, Tolan PH,Gorman-Smith D. Longitudinal family and peer group effects on violence nonviolent delinquency. Journal of Clinical Child Psychology 2001; 30:2.

49.Fava M, Anderson K, Rosenbaum J. Anger attacks Possible variant of panic and major depressive disorder, American Journal of Psychiatry 1990; 147:867-70.

50.Karataş B. Z. Anne Baba Saldırganlığı ile Lise Öğrencilerinin Saldırganlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.